

VJERA I NEVJERA U DRUŠTVU, TEOLOGIJI I PRIRODNIM ZNANOSTIMA

Ivo Derado, München

Ravnodušnost je danas glavni oblik duhovnog života. Gubitkom povjerenja u vjeru izgubljeno je povjerenje u nevjeru. Povezalo se poštovanje prema povijesnim dostignućima religija s manjkom zanimanja za njih. Molilo se Boga da napusti ovaj svijet i prepusti znanosti, da u demistificiranom svijetu pronade neki novi smisao. On ga je "napustio", ali osjećaj praznine je zahvatio i teologiju i znanost (ovdje i nadalje, pod znanost podrazumijevamo prirodne znanosti). Ostala je samo nostalgija za onim svijetom u kojem su "Nebesa kazivala slavu Božju". Usprkos svim našim znanstvenim uspjesima i tehničkim dostignućima apokaliptička vizija duhovne i ekološke katastrofe svakog dana postaje realnija. Duhovna rana odsutnosti misterija ne da se zacijeliti ni racionalnom teologijom, ni iracionalnim fundamentalizmom, ni površnim ritualizmom. Placebo, bilo u formi naučne, političke, bussines ili stvarne droge samo je privremeno rješenje, a ne ozdravljenje. Sudbina Božanske avanture, Divina comedia, predana rodu ljudskome je kozmički eksperiment, čije duhovne dimenzije racionalitet ne može dokučiti, ali, nažalost, može razoriti.

Na nedavnom kongresu "Duh i Priroda" filozof Hans Jonas postavlja pitanje: Kako je Duh došao na svijet? U prvobitnom prasku, kako to fizika interpretira, nije ugrađen Logos, nego Kaos bez nekog programiranog koda. Kako su duh, subjektivitet, samosvijest, religiozitet realizirani; moralo je u tom "Big Bangu" biti nešto više, negoli mu fizičari pripisuju. Teolozi idu konkretnije i pokušavaju taj ponor između Duha i Prirode preskočiti u dva koraka: ekstrapolacijom znanstvenih rezultata i racionalnom interpolacijom misterija Objave. Interesantno je pri tome, da Zapad ide od prirodnog iskustva do nadprirodne objave, dok Istok obratno, znanstveno neopterećen, od prirodne objave do nadprirodnog iskustva. Nažalost granice između Duha i Prirode, kao i teologije i znanosti imaju fraktalnu strukturu i nekontinuirani prijelaz. Naša je teza da upravo taj pokušaj bilo sa znanstvene ili teološke strane da se taj fazni prijelaz između prirodnog i nadprirodnog sektora učini nesingularnim stvara uvjete za sukob znanosti i teologije. Time se dodatno umjetno stvara neka vrsta duhovne mučnine i znanstvene indiferentnosti. Fragmentacija spoznaje kod ograničenog bića je nužna. Sinteza je individualno možda i moguća, ali uvijek s rezervom: "Nemirno je naše srce dok ne otpočine u Bogu."

*

Znanost je baza tehničkog napretka, a religija baza etike. Primjena znanstvenih rezultata u demokratskom društvu zahtijeva

demokratske odluke, koje znanost per definitionem ne može donijeti. Kulturna baza moderne civilizacije počiva na dva stupa: znanosti i teologiji. To je konsenzus većine i time demokratski opravdan. "Nenaučni" pokušaj negiranja toga u drugoj polovici 19. stoljeća bila je iluzija mladenačkog znanstvenog entuzijazma provociranog teološkom tvrdoglavošću. Rezultat te agresije znanstvene kulture i defenzivan odgovor teološke kulture ima još i danas neke reperkusije na nedovoljno informirane ili usko specijalizirane teologe i znanstvenike. Kod nas je taj anahronizam još naglašeniji radi dugogodišnje diktature tzv. znanstvenog socijalizma, za kojeg danas svatko, psihički neoštećen, vidi, da nije bio ni znanstven ni socijalizam.

Međudjelovanje između znanosti i vjere u svakidašnjim problemima demokratskog društva, zbog uvijek novih znanstvenih dostignuća, je živo, važno i efikasno. Interdisciplinarni dijalog naprotiv između znanstvenika i teologa može biti samo onda plodan ako svatko od njih uvidi i prizna isključive metodološke granice svoje struke. Nepriznavanje te komplementarne različitosti bio je i bit će uzrok mogućeg konflikta između dviju, za čovječanstvo, tako esencijelnih aktivnosti. Metodološki su prirodne znanosti ateističke, a teološke teističke. Za modernu znanost je to evidentno. Za teologiju naprotiv, koja je opterećena tradicijom iz doba nediferenciranosti kulturnih aktivnosti, vrlo je teško napustiti taj anahronistički univerzalizam. Miješanjem teologa u prirodne znanosti, oni dobivaju krivi osjećaj relevantnosti. Područje znanosti je izvan radnog prostora teologije. Upravo radi toga je teologija relevantna, jer prirodne znanosti ne mogu ništa doprinijeti teološkim pitanjima. Obrnuto je isto tako istinito. Katastrofalno je degradirati jedan Misterij na znanstvene paradigme, koje nemaju ništa zajedničkog s pojmovima: unum, bonum, verum, nego su matematički modeli, koji parcijalno dobro interpretiraju naša osjetilna zapažanja. Uz to, ti modeli kao i naša zapažanja usko su vezani uz naš arsenal znanstvenih aparata i s vremenom se ne samo proširuju, nego se esencijalno mijenjaju. Dovoljno se sjetiti Ptolomejeva i Koprenikova modela ili klasične i kvantne mehanike. Zato znanost ne može dokazati ili poreći neki dublji smisao naše egzistencije. Znanost može doprinijeti duhovnoj komponenti društva više nesigurnošću svojih hipoteza, negoli sigurnošću svojih spoznaja. Max Planck je u šali kazao, da usvajanje neke nove znanstvene paradigme nije došlo radi toga, jer su se protivnici uvjerali znanstvenim argumentima, nego zato što su izumrli. Kako se onda može očekivati, da znanost nekog uvjeri u neke dublje i apstraktnije istine!

Veliki broj modernih teologa danas priznaje, da su prirodne znanosti a priori kulturne aktivnosti u kojima je pojam Boga strani element. Posljedice ovog modernog načina mišljenja djeluju šokirajuće na klasičnu apologetiku. Ali iskustvo pokazuje, da znanstveni teološki dokazi egzistencije Boga nikad nisu igrali važnu ulogu u obratu k pravoj religioznosti. Oni su više ideologizirali i razvodnjavali misterij,

esencijalni element prave religioznosti. Vjera nije nastala u glavama ljudi, koji su filozofirali o prauzroku naše egzistencije, nego u srcima onih, koji su čeznuli za Bogom, koji surađuje s njihovim svakidašnjim problemima. Tvrdnja apologeta na I. Vatikanskom, da se do Boga mora doći svjetlom prirodnog zdravog razuma, prije je zbunjivala, negoli pomagala. Poznati njemački katolički teolog K. Rahner je naprotiv tvrdio: "Bog nije dio iskustvenog svijeta, on nije zadnji kamen i ne pripada slici svijeta prirodnih znanosti kao posljednja znanstvena hipoteza. Prirodne znanosti ne mogu ništa započeti s pojmom Boga; Čovjek u svojoj aktivnosti kao znanstvenik metodološki smije i mora zastupati ateizam." Drugim riječima Stvoritelj i povijest Stvaranja ne mogu metodološki biti objekt znanosti. Ovaj legitimni ateizam, čiji dublji korijen leži u naučnom agnosticizmu, može postati na nesreću nelegitimni i neznanstveni svjetonazor, ako znanstvenik apodiktički negira druge metode spoznaje i svoju metodu smatra apsolutnom i ekskluzivnom. Slično je nelegitimno tvrditi, da znanost kroz nemogućnost interpretacije nekih graničnih fenomena vodi nužno u područje teologije. Većina fizičara dnevno uspješno primjenjuje kvantnu mehaniku bez da razbija glavu o osnovnom problemu njezinog značenja, koje, otvoreno govoreći, nitko nije sasvim razumio. Uz to ima i veliki broj "trivijalnih" fenomena, koje znanost nije shvatila, a ipak ih je napustila, jer znanstvenici nisu zainteresirani, iz bilo kojeg razloga, baviti se tim problemima. Još je naivniji pokušaj nekih teologa služiti se vjerom nekih znanstvenih korifeja kao dokazom povezanosti nauke i religije. Moderni znanstvenici i teolozi smatraju da ne postoji u principu sukob znanosti i teologije, jer metodološki to su aktivnosti na dvjema paralelama, koje u konačnosti nemaju zajedničke točke. To ne znači, da nema razloga za komunikaciju. U stvari moderno demokratsko društvo postavlja kao uvjet materijalnog subvencioniranja zahtjev za konstruktivni dijalog između znanstvenika i teologa.

Društvo se nalazi pred hendikepom fragmentacije i specijalizacije pri rješavanju globalnih problema. Ekološki problemi, problemi ljudskih prava nisu vezani uz neku kulturnu sredinu i njihovo rješenje ne može se temeljiti na nekoj specifičnoj dogmatskoj strukturi. Univerzalitet nužan u rješavanju tih globalnih problema može se postići procesom civilizacije, gdje pluralitet znanstvenih i teoloških kultura igra ulogu različitih jezika. Pri tome prividna kaotičnost, protivno tezi kule babilonske, garantira fleksibilitet i uspjeh. Kreativna kaotičnost je, naime, igrala i igra važnu ulogu u evoluciji prirode, društva, pojedinca i demokracije. Netko je adekvatno definirao demokraciju kao vladavinu nestručnjaka (nažalost to je često samo želja!). Takva vladavina zahtijeva neprestano prevođenje specijalnog znanja u opće razumljivo znanje. Razumljivo, ne znači takvo pojednostavljenje, da bi nestručnjak bio spriječen razumno odlučivati o nekom specijalnom projektu. Novinari često pojednostavljuju do te mjere, da se znanje reducira na trivijalno, bilo kakvo znanje. Takvo znanje je beskorisno za pravu

demokraciju, jer bi to bila vladavina neznanica. Slična tragedija bi bila za društvo kad bi odluke donosili samo stručnjaci ili još gore ideolozi. Timeo lectorem unius libri! Dijalog u okviru građanskih samoinicijativa ili političkih foruma je nužan za duhovni i materijalni napredak. Praktična koegzistencija znanosti, teologije i misterija u svim mogućim bojama je esencijalno za društvo i pojedinca. Pokušaj principijelne fuzije ili redukcije je pogubno i za discipline i za društvo!

Na koncu možda je pedagoški korisno navesti jedan povijesni primjer štetnosti fuzije znanosti i teologije. Papa Ivan Pavao II. je 31. listopada 1992, poslije 350 godina službeno "rehabilitirao" Galileia: Osuda 1632. godine "proklete nauke o dvostrukom kretanju Zemlje", od strane inkvizicije bila je kriva. Prisila Galileia, da se odrekne Kopernikova sustav je nametnuta i nepravedna. U stvari Galileieva interpretacija i neki dokazi za Kopernikov sistem bili su eksperimentalno ili krivi ili nedovoljni. Njegove kružne putanje bile su nekonzistentne s mjerenjima Tycho Brahea i interpretaciji Keplera. On čak napada Keplera radi njegovih elipsa, čudeći se da jedan tako inteligentan astronom može elipse predpostavljati kružnicama. Galilei je još uvijek pod utjecajem Aristotela. Pretpostavka o kružnim putanjama davala je numeričke vrijednosti, koje su se lošije podudarale s mjerenjima, negoli računi s Ptolomejevim epiciklama. Za izračunavanje horoskopa, čime je Galilei zarađivao lijepe novce, kružnice su bile za njega praktična aproksimacija. Priča se, da je izračunao i Kristov horoskop. Argumente s Venusovim mijenama kao dokaz Kopernikova sustava, nije ni veliki eksperimentator Tycho Brahe smatrao dovoljnim. Interpretacija plime i oseke kao rezultat rotacije Zemlje, kako je to danas dobro poznato, je kriva. Za nas je interesantno, da je splitski nadbiskup, de Dominis, pobijao Galileievu tezu i s pravom interpretirao plimu i oseku kao efekt privlačenja Mjeseca i Sunca. Galileieva agresivnost protiv peripatetika, koji su bili u većini, i ne navikli na moderno i genijalno Galileievo argumentiranje, je prisilila, da ti "simplicii" pokušaju Galileia srušiti s teološkog stajališta (to su standardne metode u svim dogmatičnim sustavima). Glavni razlog osude Galileia su bili međuljudski problemi i miješanje znanosti u teologiju i obrnuto. To je u stvari do tada toleriranu Kopernikovu hipotezu donijelo na crkveni Index. Taj odium theologicum je trajao do 1835. godine, da se dvadesetak godina kasnije prebaci na Evoluciju.

Puno bi bilo bolje, po mom mišljenju, da je papa osudio inkviziciju kao ustanovu, jer je ona kriva i s humanog i kršćanskog stajališta. U stvari proces protiv Galileia, čak i sa modernog stajališta nije tako nehuman, a pogotovo ako se uspoređi s barbarskim metodama tadašnje inkvizicije ili modernih lijevih i desnih diktatura. Ne smije se zaboraviti da je tada u Francuskoj propagiranje i širenje atomistike bilo pod prijetnjom smrti. Čovjek ima dojam, da Crkva nasjeda otrcanom klerikalnoj i antiklerikalnoj propagandi, koja pokušava kritikom Galileieve osude prekriti svoje moderne inkvizitore. Mnogo je adekvat-

nije već davno sugerirao kardinal Baronius, dobar prijatelj Galileia, teozima na vlasti: "Cilj je Duha Svetoga, da nam pokaže put u nebo, a ne puteve nebeskih tijela!" Vrijeme je da rod ljudski postane dovoljno odraslim i da shvati da on ne igra glavnu ulogu u jednoj velikoj kozmičkoj drami.

OPET...

S. Marija od Presvetog Srca

Opet se dižu kupole sjajne
I poljem odzvanja pjesma,
koriste duha riznice tajne...
Žubori biserna česma

Ognjišta vatre sad se ne gase,
Svud život pomlađen diše,
I zvijezde rodnog kraja svod krase...

A mati kolijevku njiše.